

УДК 7801

ПРОБЛЕМА ХУДОЖНЬО-ОБРАЗНОГО МИСЛЕННЯ В МУЗИЧНІЙ ПЕДАГОГІЦІ І ПСИХОЛОГІЇ

Єфремова І.М., викладач фортепіано
Луцький педагогічний коледж

Гургула Р.І., викладач фортепіано
Луцький педагогічний коледж

У статті проаналізовано й охарактеризовано сучасні підходи по дослідженню проблеми формування художньо-образного мислення студентів у психолого-педагогічній, музикознавчій, методичній літературі. Завдання духовного оновлення суспільства, його культури і традицій висувають високі вимоги до професійної підготовки вчителя музичного мистецтва. Вивчення матеріалів, пов'язаних з кардинальними проблемами мистецтва і музичної педагогіки, допоможе майбутнім учителям музичного мистецтва підвищити рівень своєї освіти, розширити загальномузичний і професійний кругозір.

Ключові слова: художній образ, художньо-образне мислення, інтонаційна теорія, музичне мистецтво, культура, загальномузичний, духовний розвиток особистості, засоби виховання, музика.

В статье проанализированы и охарактеризованы современные подходы по исследованию проблемы формирования художественно-образного мышления студентов в психолого-педагогической, музыковедческой, методической литературе. Задачи духовного обновления общества, его культуры и традиций предъявляют высокие требования к профессиональной подготовке учителя музыкального искусства. Изучение материалов, связанных с кардинальными проблемами искусства и музыкальной педагогики, поможет будущим учителям музыкального искусства повысить уровень своего образования, расширить общехудожественный и профессиональный кругозор.

Ключевые слова: художественный образ, художественно-образное мышление, интонационная теория, музыкальное искусство, культура, общехудожественный, духовное развитие личности, средства воспитания, музыка.

Efremova I.M., Gurgula G.I. THE PROBLEM OF ARTISTIC THINKING IN MUSIC PEDAGOGY AND PSYCHOLOGY

The article analyzes and describes contemporary approaches to studying the problem of formation of students' artistic thinking in psychological and pedagogical, musicology, methodical literature. The task of spiritual renewal of the society, its culture and traditions is high demands on the professional training of the teacher of musical art. Studying materials related to the cardinal problems of art and musical pedagogy will help future teachers of musical art increase their level of education, expand the general artistic and professional outlook.

Key words: artistic image, artistic-figurative thinking, intonational theory, musical art, culture, general artistic, spiritual development of the person, means of education, music.

Постановка проблеми. Українське суспільство, яке здійснює динамічні економічні, політичні та соціальні перетворення і шукає свій шлях розвитку, нині постало перед потребою зміни пріоритетів: держава й соціальна спільнота мають поступитися місцем особистості. В умовах тісного переплетення добра і зла, руйнування звичних форм існування та відсутності чіткої перспективи майбутнього, людині надзвичайно важливо спрямувати свою енергію вже не стільки на підкорення зовнішнього світу, як на пізнання та вдосконалення самої себе, на збереження духовних засад свого існування та власної індивідуальності. Оптимізація процесу формування художньо-образного мислення студентів педагогічних вузів повинна здійснюватися шляхом раціонального використання можливостей навчального матеріалу, актуальних інтегрованих зв'яз-

ків, динамічності та наступності дисциплін, що викладаються, яскраво вираженою професійною педагогічною спрямованістю. Необхідно створити дієві механізми реалізації художньо-образного мислення, що дозволяють правильно оцінювати ситуації, ефективно вирішувати педагогічні завдання, знімати виховні протиріччя, аналізувати практику, пропонувати інноваційні ідеї. Завдання духовного оновлення суспільства, його культури і традицій висувають високі вимоги до професійної підготовки вчителя музичного мистецтва. Зміни, що відбулися в Україні, зумовлюють необхідність принципово нового підходу до оцінки якостей сучасного педагога-музиканта, його професійного музичного мислення.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Для дослідження художньо-образного мислення вчителя музичного мистецтва

цікаві теоретичні ідеї філософії по діалектичному взаємозв'язку процесів, явищ, духовно-ціннісному значенню і характеру життєдіяльності особистості, мислення людини, які допомагають осмислити актуальні проблеми педагогіки музичної освіти (Н. Бердяєв, А. Зись, І. Ільїн, А. Лосєв, М. Каган, Н. Кіященко, Т. Костогриз, В. Соловйов, А. Фарбштейн, І. Якиманська та ін.).

Дослідження в області музичної психології, проведені сучасними вченими-музикознавцями С. Біляєво-Екземпларською, А. Віцінським, А. Готсдінером, В. Медушевською, Е. Назайкінським, значно збагатили теорію природи здібностей людини, його музичного мислення.

У психології «образ» трактується як суб'єктивне психічне явище, яке є результатом пізнавальних процесів. Причому емоції образу не мають, а почуття і воля – мають, оскільки їхня структура включає це поняття [11, с. 28].

Проблема структури образу має відображення у вітчизняній праці таких науковців, як Ф. Василюк, В. Зінченко.

Постановка завдання. Мета статті – проаналізувати й охарактеризувати сучасні підходи по дослідженню проблеми формування художньо-образного мислення студентів у психолого-педагогічній, музикознавчій, методичній літературі.

Виклад основного матеріалу дослідження. На думку психологів, зв'язок між способами музичного вираження і розвитком та змістом емоційно-цілісної сфери індивіда фіксується, виявляється в художніх образах. Г. Тарасов зазначає, що міра образної конкретизації музики залежить не стільки від звукових аналогій між музикою і життям, скільки від сили і яскравості емоційного враження, виробленого музикою в суб'єктивній сфері індивіда [1, с. 17].

У педагогічній літературі концепції формування і розвитку мислення в ході навчання, осмислення рушійних сил цього процесу містяться в дослідженнях Б. Асаф'єва, А. Брушлинського, П. Гальперіна, В. Давидова, Л. Занкова, М. Махмутова, Б. Теплової.

Б. Яворський писав про проблеми формування музичного мислення. Намітилися спільні підходи, що стали методологічними в дослідженні музичного мислення: інтерес до загальнолюдського, життєвого, розуміння інтонації як основного осередку, що відбиває музично-розумові процеси в їхньому взаємозв'язку з чуттєво-емоційною стороною [8, с. 9].

Педагогічна теорія Б. Асаф'єва багато в чому стала продовженням дослідницької діяльності Б. Яворського. Він займався

дослідженням музичного мислення з точки зору його інтонаційного змісту. Б. Асаф'єв вперше обґрунтував і сформулював поняття інтонації, хоча в побуті воно починає зустрічатися з XVI століття. На відміну від своїх попередників, дослідник вперше говорить про матеріальну природу музичної інтонації: «Інтонація-вираз свідомості людини у звуці», «вираження образного мислення», «інтонування» [10, с. 7].

Усі згадані дослідники постають проти однобічності погляду на музичне мислення, орієнтованого виключно на чуттєву сторону. Вони вважають, що якби почуттями в музиці не керував мозок, інтелект, музика була б «якимось мистецтвом вигуків, а не мистецтвом образно-звукового відображення дійсності» [5, с. 29].

Основні положення інтонаційної теорії Б. Асаф'єва мають продовження в подальших розробках питань формування мислення музикантів. Це роботи А. Готсдінера, А. Мазеля, В. Медушевської, М. Орлової, А. Сохора, І. Цуккермана, Г. Ципіна.

Для нас важлива думка Г. Ципіна в праці «Навчання гри на фортепіано», де стверджується єдність раціональної і чуттєвої сторін музичного мислення. Він переконливо доводить, що виховання музичного мислення вимагає розвиток здатності до осмислення конструктивно-логічної організації звукового матеріалу в єдності зі здатністю чуттєво сприймати виразний сенс музичної інтонації [8, с. 281].

Варта уваги концепція, представлена В. Медушевською. Розробляючи питання мислення музикантів, вона акцентує в інтонаційному музичному мисленні на двох його основних механізмах: аналітичному і синкретичному. Механізм мислення визначається єдністю аналізу та синтезу. В цій теорії акцентується і феномен інтонаційної єдності форми і змісту [6, с. 81].

Музичне мислення має на увазі осмислення логіки організації різних звукових структур, від найпростіших до складних, вміння оперувати музичним матеріалом, знаходити спільні риси, аналізувати і синтезувати, встановлювати взаємозв'язки.

А. Брушлинський зазначає, що художньо-педагогічний аналіз музичного твору відрізняється тим, що твір розкриває свої нові якості, педагогічний потенціал, проявляючи їх у системі зв'язків «твір – учень – процес виховання». Величезну роль тут відіграють музичні знання і навички творчої інтерпретації вчителем музичного твору. Однак цього недостатньо – потрібен аналіз навчально-виховного контексту, в який потрапляє твір, що володіє тими чи іншими художніми перевагами [5, с. 11].

Питанню формування музичного мислення важливе значення надається і в музичній педагогіці. Ще наприкінці минулого століття в методичних посібниках С. Шлезінгера, І. Курбатова зроблені перші кроки в постановці і практичному вирішенні питання формування професійного мислення і поповнення знань у фортепіанному навчанні. Видатні музиканти – виконавці і педагоги В. Сафронов, А. Юсупова – писали про формування інтелекту, мислення та естетичного виховання студентів у процесі занять на фортепіано [4, с. 6–7].

Тільки правильно організоване навчання, позбавлене формалізації, націлює студентів до більш повного розуміння значимості отриманих знань і готує їх до майбутньої професійної діяльності.

Варті уваги праці Л. Арчажнікової про те, що художнє виконання твору музичного мистецтва – процес складний і суперечливий. У ньому переплітаються свідоме й інтуїтивне, оригінальне і запозичене, уява і мислення, емоційна захопленість і праця [11]. І головною метою художньо-виконавської діяльності є глибоке проникнення в зміст твору, досягнення духовного світу композитора, його розуміння дійсності.

На думку Ю. Алієва, «художній образ» – це спосіб художнього мислення і форма освоєння дійсності в мистецтві. Від категорії наукового мислення художній образ відрізняється тим, що він чуттєво конкретний, доступний сприйняттю, безпосередньо впливає на органи чуття людини. Художній образ у різних видах мистецтв відрізняється способами втілення творчого задуму, матеріалу, з якого створюються твори, та способом його обробки [7, с. 14].

І. Горан у своїй роботі «Художній образ і його історичне життя» пише про те, що музика є, з одного боку, самим абстрактним мистецтвом, але, з іншого боку, – самим конкретним мистецтвом, тому що всі інші мистецтва проявляють переживання через людські прояви (поведінку, міміку, візуальні ситуації). Автор зазначає, що життя музичного твору – в його виконанні, тобто розкритті його задуму через інтонування для слухача, а далі – в його повторному відтворенні слухачами [3, с. 81].

І. Гербарт вважав, що найважливішим психологічним фактором є уявлення та образ. Наші почуття як би виявляють зв'язок, який встановлюється між нашими уявленнями. Дослідження психологів показали, що художні емоції є результатом особливого осмислення життя. На відміну від традиційних емоційних проявів, головним для художніх емоцій стає стійкий, об'єктивний, духовно-етичний зміст. Саме цю особли-

вість – концентрувати художній духовний досвід людства й оцінки явищ дійсності, а також ставлення людини до цього досвіду й оцінками – виділив Л. Виготський, назвавши художні переживання «розумними емоціями» [5, с. 21].

Висловлення Н. Суислової: «Два фактори – музичний твір і практична музична діяльність – визначають, у кінцевому підсумку, риси музичного мислення особистості» в повній мірі характеризує риси художньо-образного мислення. Автор переконує, що рівень пізнання і втілення художнього образу твору музичного мистецтва в процесі художньо-виконавської діяльності в повній мірі характеризує риси художньо-образного мислення майбутнього педагога-музиканта. Взаємозв'язок образу і конкретного виду діяльності виражається в психологічному трактуванні поняття «образ» як «суб'єктивний феномен, що виникає в результаті практичної діяльності, уявної діяльності, що представляє собою цілісне, інтегроване відображення дійсності» [11].

Про позитивний зміст та єдність свідомості й діяльності писав ще в 1959 році С. Рубинштейн. Автор переконує, що діяльність людини обумовлює формування її свідомості, її психічних зв'язків, процесів і властивостей, а ці останні, здійснюючи регуляцію людської діяльності, є умовою її адекватного виконання [5, с. 30].

«Інтелектуальна активність людини виходить з її практичної діяльності», – відзначав пізніше Ш. Надірашвілі, наполегливо підкреслюючи, що перше бере свій початок не зі сприйняття, а саме з «чуттєво-практичної діяльності» [2, с. 5]. Адже реальна креативна атмосфера, в якій відбувається художньо-виконавський процес, у багатьох випадках змушує студента приймати саме ті, а не інші рішення, що рано чи пізно накладає відбиток на характер його художньо-виразних намірів, а через них – на художню свідомість загалом.

Напрямок пошуку художньо-виразних засобів полягає в осмисленні ідейно-художньої концепції, стильових та жанрових особливостей музичного твору, де кінцева мета – створення через «образи» «звучання». У цьому процесі художній образ, базуючись на життєвих переживаннях, знаходиться під контролем свідомості виконавця, що включає в себе інтелектуальний та емоційний початок, і виражається в тому, що студент у процесі мистецької діяльності мислить і одночасно співпереживає. Однак саме переживання у виконанні та в житті можуть бути виражені виконавцем лише через те, що і як виконавець висловлює,

тобто як він розкрив образний зміст і його підтекст у творі, і як він цей зміст художньо інтерпретує.

Варті уваги праці, присвячені проблемам розвитку музичного мислення, – Л. Баренбойма та В. Петрушина. Аналіз сучасних тенденцій показав, що в системі музичної освіти загострилися протиріччя між: потребами суспільства у фахівцях високого рівня і рівнем викладання музичного мистецтва в спеціалізованих закладах загальної середньої освіти; можливостями для ефективного формування художньо-образного мислення вчителів музичного мистецтва і ступенем їх реалізації на практиці; потребами майбутнього вчителя в самопізнанні, самовдосконаленні, самореалізації та обмеженими можливостями, які існують в умовах навчального процесу. У зв'язку із цим перед сучасною педагогікою постає ряд проблем, одна з яких – залучення підростаючого покоління до мистецтва, зокрема до музики. Музичне мистецтво є джерелом естетичного освоєння навколишньої дійсності, сприяє залученню кожної особистості в різноманітні історико-культурні, національні та соціально-психологічні зв'язки, створення ціннісних критеріїв в їх духовних і моральних пошуках. Залучення до музичного мистецтва як важливої складової частини художньо-естетичного виховання розвиває емоційну сферу молоді, її фантазію, уяву, образне мислення, здатність до співтворчості та співпереживання і, таким чином, служить формуванню загальної культури, оскільки, за словами В. Сухомлинського, «духовно багата, морально яскрава, інтелектуально самобутня особистість здатна і у вихованців своїх поважати і виховувати особистість. Безликість же знеособлює і вихованців, сіє навколо себе убогість». Педагог-музикант повинен бути професійно освічений, ерудований в області художньої літератури, поезії, живописі, бо тільки в цьому випадку він спроможний естетично виховувати своїх учнів, за словами С. Фейнберга, який зазначає, що хорошим музикантом є лише той, чий внутрішній світ багатий і цікавий [9, с. 30].

Великі резерви підвищення ефективності формування художньо-образного мислення вчителя музичного мистецтва містять заняття в класі основного музичного інструменту в педагогічному ВНЗ. Реалізація головної методологічної установки – навчання грі на фортепіано і виховання музиканта педагогічної професії, становить один з перспективних напрямків фортепіанно-педагогічної діяльності, в яких зосереджені значні резерви вдосконалення та оптимізації навчального процесу. Володін-

ня фортепіано – важливий елемент професіоналізму вчителя музичного мистецтва, показник рівня його загального музичного розвитку. Виконавська підготовка в класі фортепіано служить засобом активізації і стимулювання процесу формування власного художньо-образного мислення і, як наслідок, інтерпретації музичних творів.

Розширення уявлень студентів про стильові, образні особливості музичних творів, особливості їх інтерпретації і виконавські засоби в класі фортепіано є основоположною базою для розвитку художньо-образного мислення майбутніх вчителів музичного мистецтва.

Абсолютний пріоритет знань, їхня соціальна значимість у житті окремої людини і всього суспільства, культура праці, високий професіоналізм діяльності – основні показники культури суспільства, його моральності. Нова концепція вищої освіти в Україні перенесла акцент з вузько професійного підходу в підготовці кадрів на особистість того, хто навчається з урахуванням її різноманітних якостей та ролей в суспільстві.

Багатоплановість професійної діяльності педагогів-музикантів зумовлює потребу у фахівцях музичного профілю, що володіють високим професіоналізмом, зокрема, вмінням донести до слухача художньо-образний зміст музичного твору у власному виконанні, що дає додаткові можливості для розширення професійної діяльності викладача і, отже, для розвитку образно-емоційної сфери учнів та студентів [13].

Втілення художньо-образного задуму твору здійснюється на основі виникнення потреби творити, обмірковувати, реалізувати і зіставляти результати творчості з художніми завданнями. Збагачення музичного мистецтва на основі конкретної навчальної діяльності майбутнього педагога-музиканта є важливим завданням у розвитку його інтелектуального потенціалу.

Художньо-образне мислення дозволяє проникати в надра музично-педагогічного та виконавського процесу, аналізувати свою діяльність, передбачити результати своєї роботи, а також створювати власні оригінальні інтерпретації музичних творів. Це здатність музиканта розглянути будь-яку проблему або ситуацію під кутом зору своєї професії. Художньо-образне мислення педагога-музиканта має бути орієнтоване таким чином, щоб він міг оцінювати зі своїх професійних позицій практично будь-яке явище у сфері своєї діяльності.

Висновки з проведеного дослідження. Постійне придбання нових знань, уміння застосовувати їх на практиці, залучення основних розумових процесів – усе це

ефективно сприяє формуванню художньо-образного мислення майбутніх учителів музичного мистецтва. Таким чином, одним із провідних напрямків у професійній музичній освіті стало формування художньо-образного мислення, інтелектуальних якостей, як у процесі оволодіння музичним матеріалом, так і в процесі поповнення загальної ерудиції, що вважається неодмінною умовою професійного зростання.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Абдуллін Є.Б. Теорія і практика музичного навчання в загальноосвітній школі: посібник для вчителя. М.: Просвіта, 1985. 110 с.
2. Алексєєв А.Д. Творчість музиканта-виконавця: на матеріалі інтерпретацій видатних піаністів минулого і сучасності. М., Музика, 1991. 103 с.
3. Алієв Ю.Б. Шкільна художня освіта – найважливіший елемент єдиного освітнього простору (роздуми з позиції дидактики). РАО Інститут теорії освіти і педагогіки. Теоретичні дослідження в 1999 році; під ред. д.п.н., професора В. Мяснікова. М.: 2000. С. 84–88.
4. Апрелева В.А. Осягнення змісту і сенсу музики педагогом-музикантом. Викладач. М.: 2001. № 6. С. 36–39.

5. Браудо І.А. Про вивчення клавірних творів Баха в музичній школі. М.: Класика – ХХІ, 2001. 89 с.
6. Виготський Л.С. Вибрані психологічні дослідження. М.: Видавництво АПНР, 1956. 519 с.
7. Киященко Н.І., Киященко Л.П. Естетична культура і проблема гуманізації знання. Естетична культура. М.: РАН Ін-т філософії, 1996. С. 129–137.
8. Ліберман Є.Я. Творча робота піаніста з авторським текстом. М.: Музика, 1988. 236 с.
9. Немикіна І.М., Осипова Л.В. Творча активність як умова формування особистості вчителя музики. «Підвищення ефективності розвитку творчих якостей вчителя музики в процесі навчання у ВНЗ». Міжвузівський збірник наукових праць. МГЗП., М.: 1991. С. 78–85.
10. Петрушин В.І. Музична психологія: навчальний посібник. М.: Гуманит. изд. центр ВЛАДОС, 1997. 384 с.
11. Психологія музичної діяльності: Теорія і практика: Навч. допомога / Д.К. Кірнарская, Н.І. Киященко, К.В. Тарасова та ін.; під ред. Г.М. Ципіна. М.: Видавничий центр «Академія», 2003. 368 с.
12. Рубінштейн А.Г. Літературна спадщина: у 3-х т. М.: Музика, 1983. Т. 1: Статті. Книги. Доповідні записки. Речі. С. 110–162.
13. Тихомиров О.К. Актуальні проблеми розвитку психологічної теорії мислення. В кн.: Психологічні дослідження творчої діяльності. М.: Наука, 1975. С. 5–22.

УДК 174:37.013

ЦІЛІ ТА ЗАВДАННЯ ФОРМУВАННЯ ПРОФЕСІЙНОЇ ЕТИКИ МАЙБУТНІХ ФАХІВЦІВ СОЦІАЛЬНОЇ РОБОТИ В УНІВЕРСИТЕТАХ

Зозуляк-Случик Р.В., к. пед. н., доцент,
доцент кафедри соціальної педагогіки та соціальної роботи
Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника

У статті зроблено спробу виокремити цілі розвитку фахівців соціальної сфери в університетах. Проаналізовано ключові завдання формування професійної етики майбутніх соціальних працівників, а саме: забезпечення набуття теоретичних знань із професійної етики; сприяння формуванню та закріпленню поведінкових моральних якостей; створення сприятливих умов для формування здатності студентів до морально-етичної рефлексії.

Автором зазначено, що метою формування професійної етики майбутніх фахівців соціальної роботи в університетах виступає професійно-етична компетентність, що зумовлює особистий професійний стиль, соціально-професійну зрілість і мотивацію до самовдосконалення.

Ключові слова: *ціль, завдання, педагогічна система, соціальний працівник, соціальна робота, професійна етика, університет.*

В статті предпринята попытка выделить цели развития специалистов социальной сферы в университетах. Проанализированы ключевые задачи формирования профессиональной этики будущих социальных работников, а именно: обеспечение приобретения теоретических знаний по профессиональной этике; содействие формированию и закреплению моральных качеств; создание благоприятных условий для формирования способности студентов к морально-этической рефлексии.

Автором отмечено, что целью формирования профессиональной этики будущих специалистов социальной работы в университетах выступает профессионально-этическая компетентность, что приводит к формированию личного профессионального стиля, социально-профессиональной зрелости и мотивации к самосовершенствованию.

Ключевые слова: *цель, задачи, педагогическая система, социальный работник, социальная работа, профессиональная этика, университет.*